

รูปแบบการดำเนินชีวิตสมาชิกในชุมชนคุณธรรมในเขตจังหวัดนนทบุรี

The life style of members of the moralscommunity of in Nonthaburi.

พระคมน์ ขนฺติวโร^๑

บทคัดย่อ

สำคัญของการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยและความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมการค้า ก็คือ ศักยภาพของชุมชนในการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างศักยภาพในการปรับตัวอย่างมีอำนาจ ต่อรองและดำรงความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเองไว้ได้ ท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นเองจากแนวคิดด้านเศรษฐกิจพอเพียง ดังกล่าว เป็นแนวคิดที่ยึดทางสายกลางหรือความพอดีในการพึ่งพาตนเอง ๒ ระดับ คือ

๑. ระดับบุคคล คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน ความเป็นอยู่อย่างประมาทตน ตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญ ไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสระเสรีภาพไม่พัวพันการอยู่กับสิ่งใด

๒. ระดับสังคม คือ ความสามารถของชุมชน สังคม ประเทศในการผลิตและบริการ เพื่อให้สังคมอยู่รอด อยู่ได้โดยการพึ่งตนเองพัฒนาองค์กรให้ก้าวทันเทคโนโลยี คือ ความพยายามอย่างมีแผน ที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมขององค์กร เป็นความพยายามที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบขององค์กร ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ควรมุ่งเน้นที่การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมขององค์กรเป็นหลัก ไม่ใช่การมุ่งเน้นที่การเปลี่ยนแปลงของบุคคล แต่การเปลี่ยนแปลงของบุคคลที่เกิดขึ้น เป็นผลพลอยได้ของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชุมชนคุณธรรม

คำสำคัญ: รูปแบบการดำเนินชีวิต; สมาชิกในชุมชนคุณธรรม

^๑ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Abstract

The importance of the existence of the sufficiency economy under the context of modernization and trade-capitalist relationships is the potential of communities to organize a new social order that is changing the worldview. Value systems and norms that enable communities to create capacity for adaptation, bargaining power, and ability to meet their needs. In the midst of a changing context, the sufficiency economy concept is based on the concept of the middle way or the fit. In self-reliance, there are 2 levels

1. The personal level is the ability to live without suffering. There is a living according to the situation and more importantly, not fascinated by the flow of materialism. Freedom and freedom are not bound by anything.

2. Social level is the ability of the social community in the country to produce and service for the society to survive by being self-reliant. Developing the organization to catch up with technology is a planned effort. That aims to change the culture of the organization is an attempt to change the organization's system both formal and casual should focus mainly on changing the culture of the organization not the focus of the person's change but the change of the person happened it is a by-product of changing the culture of the moral community.

Keyword: The life style; members of the moralscommunity.

บทนำ

ปัจจุบัน นำกลับมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ พออยู่พอกิน ส่งผลต่อ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นทางออกที่สำคัญทางหนึ่ง ความสำคัญของการพัฒนาชุมชน การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นทุก รูปแบบ ทุกด้าน ทั้งทางกายภาพสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ อนามัย จิตใจโดยความร่วมมือของคนในชุมชนเอง โดยเราต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์บนพื้นฐาน ความศรัทธา โดยเชื่อว่ามนุษย์ มีความสามารถ มีพลัง และมีความพร้อมที่จะพัฒนา ซึ่งเป็นการสร้างพลังชุมชน คุณธรรมในการพัฒนา พลังในสมาชิกของชุมชน คุณธรรมเหล่านี้จะสังคมไทยที่พึงประสงค์ คือสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ รวมทั้งนโยบายภาครัฐก็

ส่งเสริมให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้^๒ เป็นตัวกำหนดทิศทางการพัฒนาให้แก่วัฒนธรรมของตนเอง ต้องมีการพัฒนาความรู้ เพื่อให้มีลักษณะเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อนำมาพัฒนาใช้ในการปฏิบัติราชการร่วมกันให้เกิดประสิทธิภาพ ในปัญหาดังนี้

๑. การเป็นอยู่ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน จะอยู่ด้วยการยอมรับ ซึ่งกันและกัน ผู้นำชุมชนวัด และพระสงฆ์จะอย่างไร

๒. ผู้นำชุมชนวัดและพระสงฆ์ จะนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาการดำเนินชีวิตในชุมชนวัดได้อย่างไร

๓. รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงการดำเนินชีวิตของผู้นำชุมชนวัดในเขตจังหวัดนนทบุรี

^๒ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, มาตรฐานการศึกษาของชาติ (กรุงเทพฯ : สหทัยลลิตและการพิมพ์), 1, 2548.

ความสำคัญและอิทธิพลของปรัชญาต่อการดำรงชีวิตของบุคคล ปรัชญาในการดำรงชีวิตเป็นโลหัทศน์ที่คนยึดถือและให้คุณค่าอันนำไปสู่พฤติกรรมของมนุษย์ หรือเรียกได้ว่าเป็นทัศนะที่แฝงอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ และภายใต้การดำเนินชีวิตของมนุษย์จะขับเคลื่อนด้วยกลไกของความคิดดังกล่าวทุก ๆ คนต่างมีปรัชญาในการดำรงชีวิตของตนที่ทำหน้าที่กำหนดตัดสินใจว่าจะเลือกประเพณีใด เช่นไร ประเพณีกับใคร และประเพณีอย่างไร ตลอดชีวิตของเขาปรัชญาในการดำรงชีวิตจึงเป็นรากฐานเริ่มต้นของความคิดและพฤติกรรม ปรัชญาในการดำรงชีวิตของแต่ละคนเป็นตัวกำหนดค่านิยมและความประพฤติของบุคคลนั้น ซึ่งจะถูกต้องดีหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับโลกทัศน์ของบุคคลนั้นที่จะเป็นตัวชี้ทาง เป็นตัวกำหนดทิศทางชีวิตของแต่ละบุคคล บุคคลแต่ละบุคคลจะมีทัศนะต่อโลกและชีวิตในมุมมองที่หลากหลายแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามมนุษย์ทุกคนในโลกนี้ต่างก็มีปรัชญาในการดำรงชีวิตของตน ไม่ว่าจะเขาจะเป็นคนเชื้อชาติใด มีการศึกษามากน้อยขนาดไหน ไม่ว่าจะเจ้าตัวจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม แม้บุคคลที่ไม่ยอมรับปรัชญาบุคคลนั้นก็ยังมีปรัชญาชีวิตอยู่ในตัวโดยที่ตนไม่ได้ตระหนัก

วิเคราะห์สมาชิกในชุมชนคุณธรรม

กล่าวได้ว่าปรัชญาในการดำรงชีวิตมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมาก ดังได้กล่าวถึงอิทธิพลของปรัชญาต่อการดำรงชีวิตของสมาชิกบุคคลในชุมชนคุณธรรมด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ปรัชญากำหนดแนวทางในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ปรัชญานั้นจะทำให้เรามองปัญหาต่าง ๆ รอบตัวเองได้ดี ในขณะที่เดียวกันเราก็สามารถกำหนดแนวทางแห่งการดำรงชีวิตของเราได้ นั่นคือ เราได้ตั้งจุดมุ่งหมายแห่งชีวิตของเราเพื่อที่จะเดินไปสู่จุดมุ่งหมายนั้น การกระทำใด ๆ หากเราทำโดยมีจุดมุ่งหมายแล้วย่อม

ประสบผลสำเร็จได้ ดังคำคมที่ว่า “การเริ่มต้นที่ดีเท่ากับสำเร็จผลแล้วครึ่งหนึ่ง”

๒. ปรัชญาช่วยในการวิพากษ์วิจารณ์และตรวจสอบความเชื่อพื้นฐานของมนุษย์ มนุษย์ทุกคนย่อมมีความเชื่อพื้นฐานอยู่ แต่อาจขาดการตรวจสอบ จึงทำให้การตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ผิดเพี้ยนไป การตัดสินใจที่เฉลียวฉลาดและถูกต้องจะเกิดขึ้นได้ถ้าเรารู้ความหมายและคุณค่าของสิ่งที่ตัดสินใจ ดังนั้นการตรวจสอบความเชื่อพื้นฐานจะทำให้บุคคลมีหลักการในการดำเนินชีวิตที่ชัดเจน จะทำให้มีหลักยึดในการตัดสินใจ ช่วยให้คนเราตัดสินใจอย่างมีหลักเกณฑ์ จะทำให้บุคคลไม่หลงเชื่อมง่าย แต่จะรู้จักเลือกและตัดสินใจสำคัญ ๆ ได้ ตลอดจนเข้าใจโลกทัศน์ของตนเองได้ดียิ่งขึ้น ทำให้สามารถเลือกสิ่งที่ถูกต้องและมีคุณค่าต่อชีวิตของเราได้อย่างเหมาะสม เพราะเรามีปรัชญาช่วยชี้นำ ทำให้สามารถกำหนดแนวทางในการตัดสินใจของเราได้ด้วยตนเอง ทำให้เราเข้าใจตนเองและเป็นตัวของตัวเองมากขึ้นทำให้ชีวิตควรรค่าแก่การดำรงอยู่และความสุขอันแท้จริงจะเกิดแก่ตนเองและสังคม

๓. ปรัชญาช่วยให้เป็นคนมีเหตุผล รู้จักใคร่ครวญให้รอบคอบ มีความคิดที่เป็นระบบ เนื่องจากมนุษย์เราต้องประสบปัญหานานาชนิดตลอดชีวิต แต่ปัญหาทุกอย่างย่อมเกิดจากเหตุ การจะแก้ไขปัญหาได้ดีจะต้องรู้จักเหตุของปัญหานั้น คือจะต้องแก้ที่ต้นเหตุของปัญหาจึงจะสามารถแก้ได้ถูกต้อง เพราะผลทุกอย่างย่อมเกิดจากเหตุเสมอ หากเราไม่ยอมมีปัญญาหรือแก้ปัญหา ก็ไม่ควรสร้างหรือผูกปัญหาใด ๆ ให้มีขึ้น และเมื่อเกิดปัญหาแล้วหาทางแก้ไขให้ได้ และให้ถูกปัญหาด้วยสติปัญญาของตนเอง โดยเฉพาะปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของเราเอง เช่น อะไรคือความดี อะไรคือความชั่ว อะไรคือความถูกต้อง อะไรผิด อะไรคือความยุติธรรม เป็นต้น ถ้าได้รับคำตอบหลายคำตอบไม่ตรงกัน คำตอบใดมีเหตุผลดีกว่าย่อมเชื่อถือได้

คำตอบเช่นนั้นควรรับฟังปฏิบัติตามได้ เป็นต้น ซึ่งการมีความคิดความเชื่ออย่างมีระบบและมีเหตุผลจะทำให้เราเป็นคนมีวิจารณญาณ มีหลักการเป็นของตนเอง ไม่มุงงาย ทำอะไรมีเหตุผล ไม่ขัดแย้งตนเอง ไม่ยอมให้สิ่งที่ไม่ใช่เหตุผลเข้ามาเป็นอุปสรรคในการคิด

๔. ทำให้สามารถเข้าใจชีวิตมนุษย์และโลกทัศน์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี สามารถดำรงชีวิตอย่างมีหลักเกณฑ์ มีชีวิตที่สมบูรณ์และดีงามขึ้น และเข้าใจได้ว่า ชีวิตที่ปราศจากหลักเกณฑ์เป็นชีวิตที่ไร้ค่า ดังนั้นถ้าเราเลือกยึดถือปรัชญาผิดโอกาสการที่จะทำผิดทำชั่วก็เกิดขึ้นได้แต่ถ้ายึดถือหลักปรัชญาที่ถูกต้องและดีงามโอกาสที่จะทำถูกทำดีก็จะเกิดขึ้นได้ปรัชญาที่ถูกต้องจะสร้างความสงบสุขแก่ผู้ยึดในหลักปรัชญาและสังคม จะช่วยให้สังคมพัฒนาไปในทิศทางที่สร้างความเจริญ ดังนั้นการมีหลักปรัชญาในการดำรงชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสมจะส่งผลให้ศาสนาเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต

๑. การพึ่งพาตนเอง เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่ทุกคนควรยึดถือปฏิบัติ เพราะคนเราทุกคนเมื่อเกิดมาแล้ว ควรต้องช่วยเหลือตนเองโดยไม่พึ่งพาคนอื่นไปเสียหมด เพราะถ้าหากเราสามารถทำอะไรได้ด้วยตนเอง เราก็เกิดความภาคภูมิใจในผลงานที่ทำ และถ้าหากเราได้ช่วยเหลือตนเองเต็มกำลังความสามารถแล้ว ผู้อื่นก็อยากจะช่วยเหลือเรา

๒. ความกตัญญูกตเวที เป็นหลักธรรมที่เป็นลักษณะของคนดี เพราะคนดีนั้นต้องรู้จักสำนึกในบุญคุณของผู้อื่นที่มีต่อตนเอง และเมื่อสำนึกในบุญคุณแล้วต้องรู้จักตอบแทนพระคุณของผู้นั้นด้วย เช่น พ่อแม่เป็นผู้มีพระคุณต่อเรา เราจึงต้องตอบแทนพระคุณของท่าน เป็นต้น ผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทีย่อมได้รับการยกย่องสรรเสริญจากผู้พบเห็น

๓. ความมีระเบียบวินัย เป็นหลักธรรมที่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะระเบียบวินัยเป็นความสามารถในการปฏิบัติตน

ตามกฎเกณฑ์ หรือข้อบังคับของคนในกลุ่ม เมื่อมีคนจำนวนมากอยู่ร่วมกัน จึงจำเป็นต้องอาศัยระเบียบวินัยเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้เหมือนกัน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย

๔. ความเป็นผู้มีวัฒนธรรมและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมประเพณีไทย เป็นสิ่งที่แสดงถึงลักษณะความเป็นไทย ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติที่ไม่เหมือนกับชาติอื่น เราในฐานะที่เป็นคนไทยจึงควรช่วยกันรักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยที่ดีงาม เช่น วัฒนธรรมในการแสดงความเคารพ วัฒนธรรมในการแสดงความนับถือผู้อาวุโส รวมทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ

ค่านิยมทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในสังคมปัจจุบัน วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงเอกลักษณ์ความเป็นชาติ เป็นรากฐานความมั่นคงของชาติ เป็นสิ่งที่แสดงศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ และความภาคภูมิใจ ชาติที่มีวัฒนธรรมอันดีงามสืบทอดความเป็นชาติอันยาวนานจึงมีศิลปะวัฒนธรรมอันมากมายที่ต้องอนุรักษ์ฟื้นฟู และสืบทอดให้คงความเป็นมรดกคู่ชาติประเทศไทยนั้น รัฐบาลแต่ละสมัยได้ให้ความสำคัญในการส่งเสริมอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมไทยอย่างต่อเนื่อง ส่วนในเรื่องค่านิยมนั้นนับว่าเป็นเรื่องสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างมาก เพราะค่านิยมจะทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐานหรือมาตรฐานของพฤติกรรมทั้งหลายของประชาชนในสังคมไทย ถูกแบ่งออกเป็น ๒ ด้าน คือด้านลบ เช่น การนิยมพิธีการ และการทำบุญเกินกำลัง การนิยมความฟุ่มเฟือย การขาดระเบียบวินัย และด้านบวกหรือค่านิยมที่พึงประสงค์ เช่น การใช้ชีวิตสอดคล้องธรรมชาติ การนิยมคุณงามความดี ความมีน้ำใจ ค่านิยมลบลายมรดกแต่ความเสื่อมเสีย ส่วนค่านิยมบวกนั้นย่อมเป็นประโยชน์ต่อสังคมการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นเก่าไปยังสมาชิกใหม่ของสังคม เกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการเลี้ยง

ดูเด็กและการขาดแคลนทางสังคม เริ่มต้นจากพ่อแม่ ญาติ เพื่อน และสื่อต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนทางสังคมที่ทำหน้าที่ปลูกฝังถ่ายทอดปลูกฝังวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ควบคุมสังคมสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้แก่สังคม เพราะในวัฒนธรรมจะมีทั้งความศรัทธา ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน

ชุมชนคุณธรรมเป็นกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกัน อย่างเป็นปรกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกันหรือมีอาชีพร่วมกันหรือการประกอบกิจการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน ชุมชนคุณธรรมจึงมีลักษณะเป็นองค์กรทางสังคมที่สามารถตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันของสมาชิก และสามารถช่วยให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้องค์กรชุมชนคุณธรรม หมายถึง กลุ่มหรือชมรมหรือในชื่ออื่นใด โดยจะมีการจดทะเบียนตามกฎหมายหรือไม่ก็ตาม อันเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวนหนึ่ง ที่มีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน มีมิตรภาพและความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจจิตใจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม มีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน ชุมชนคุณธรรมเกิดจากการรวมตัวของคน การกระทำของคนเกิดจากใจเป็นเช่นเดียวกับร่างกาย ที่พัฒนาแบบแยกส่วนหรือเป็นส่วน ๆ ไม่ได้ เช่น ร่างกายมีอวัยวะต่าง ๆ มากมาย จะพัฒนาแค่อวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ได้ ทุกส่วนของร่างกายต้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กันแบบบูรณาการ จึงจะเกิดความสมดุล เกิดดุลยภาพหรือความเป็นปรกติสุข ยั่งยืน การพัฒนาประเทศองค์กร ชุมชนก็เช่นเดียวกัน ในการพัฒนาทุกอย่างต้องเชื่อมโยงกันอย่างเป็นกระบวนการ พัฒนาอย่างเป็นระบบ เช่น หากต้องการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ต้องมอง

ที่พื้นฐานของชุมชน วัฒนธรรม สุขภาพ การศึกษา ความถนัดในอาชีพต่าง ๆ ของชุมชนเราต้องมองปัญหาทั้งระบบ ต้องทำฐานของชุมชนให้เข้มแข็ง มั่นคง ฐานของชุมชนต้องแน่น เมื่อเกิดผลกระทบรุนแรง ฐานที่มั่นคงก็จะยืนหยัดอยู่ได้ สร้างความเข้มแข็งของชุมชนแบบองค์รวม

สาเหตุที่ชุมชนคุณธรรมในจังหวัดนนทบุรีต่าง ๆ ต้องทำการพัฒนารูปแบบเพราะ

๑. ความซับซ้อนและความหลากหลายของชุมชน การเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้าในสังคมปัจจุบัน ทำให้องค์กรหลายแห่งต้องปรับตัวจนมีโครงสร้างที่ซับซ้อน และมีรูปแบบที่หลากหลายขึ้น ซึ่งเราจะเห็นรูปแบบการปรับตัวในระดับต่าง ๆ เช่น การรีอับระบบ (Reengineering) การแตกออกเป็นหน่วยธุรกิจย่อย (Business Unit) เป็นต้น ทำให้มีการปรับเปลี่ยนระบบและวิธีการทำงาน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อบุคลากรที่ปฏิบัติทั้งในเชิงกายภาพและจิตใจ ทำให้ฝ่ายบริหารไม่เพียงแต่ต้องตัดสินใจเปลี่ยนโครงสร้างขององค์กร แต่จะต้องสามารถวางแผนและทำการพัฒนาองค์กร เพื่อเตรียมความพร้อมให้แก่ทั้งบุคคลและองค์กร

๒. พลวัตของสภาพแวดล้อม การขยายตัวและเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอก เช่น เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การเมือง เทคโนโลยี และโลกาภิวัตน์ ตลอดจนสภาพแวดล้อมในการดำเนินงานต่าง ๆ เช่น ลูกค้า คู่แข่งขัน ต่างก็มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของทั้งชุมชนและสมาชิกบุคลากรในชุมชน ประกอบกับแผนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในระดับมหภาคของประเทศ ที่ให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตของสมาชิก ได้สร้างแรงผลักดันให้องค์กรธุรกิจต้องปรับตัวและดำเนินงานเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของแรงงานเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตการทำงานที่ดีขึ้นทำให้สามารถสร้างระบบการจัดการในการรักษาความพอเพียงของตนเองไว้ได้ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนบริบท

แวดล้อมไปอย่างไร ทำให้เกิดเป็นคุณค่าทางความเชื่อร่วมกัน จนนำไปสู่ระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ตามมา ทำให้สามารถสร้างระบบการจัดการในการรักษาความพอเพียงของตนเองไว้ได้ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนบริบทแวดล้อมไปอย่างไร ทำให้เกิดเป็นคุณค่าทางความเชื่อร่วมกัน จนนำไปสู่ระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมอื่น ๆ^๓

๓. ความยืดหยุ่นและการตอบสนองต่อปัญหา ชุมชนต้องมีความยืดหยุ่นต่อแรงกดดันและสามารถตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว ถูกต้อง และเหมาะสม เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงและความผันผวนของสภาพแวดล้อม อาจสร้างโอกาสหรืออุปสรรคให้แก่องค์กรได้โดยโอกาสและอุปสรรคที่เกิดขึ้นอาจจะมีรูปแบบที่แตกต่างจากอดีต ทำให้องค์กรต้องสามารถตอบสนองต่อปัญหาได้อย่างเป็นระบบและตรงประเด็น ซึ่งต้องอาศัยความรู้ความสามารถและความพร้อมขององค์กร ในการรับรู้และตระหนักถึงปัญหา การวิเคราะห์สาเหตุ และการแก้ไขที่ถูกต้อง ผ่านทางทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพ และเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตนเอง กลุ่ม องค์กร และสภาพแวดล้อมอย่างดี

ฐานของชุมชน คือ คนในชุมชน ต้องสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ชุมชน ให้มีความรัก สามัคคี ประองดอง กลมเกลียวกัน มีกระบวนการคิดการทำงานร่วมกัน ต้องนำเอาทรัพยากรของท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติ ทรัพยากรทางบุคคล ทรัพยากรทางสังคม และทรัพยากรทางวัฒนธรรม นำเอาทรัพยากรเหล่านี้มาพัฒนาชุมชน ไม่ต้องไปนำเอาทรัพยากรที่อื่นมา ลดการพึ่งพาจากภายนอกการมีชุมชนวิถีชุมชนคุณธรรมวัด ในการพัฒนาตนเองนั้นต้องปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบเดิม ปรับเปลี่ยนวิถีการใช้ทรัพยากรทาง

สิ่งแวดล้อมและทางธรรมชาติ มีทางเลือก ทางรอด การขยายความคิด และองค์ความรู้ในชุมชน การพัฒนาเทคโนโลยีและการเรียนรู้อย่างไม่หยุดนิ่งพออยู่พอกิน กินดี อยู่ดี มั่งมี ศรีสุข (ความสุข=ความพอเพียง) แนวคิดของการพัฒนาชุมชนพอเพียงการทำประชาคมว่าด้วยการอยู่ร่วมกัน และร่วมมือกันทุกภาคส่วนในสังคม เป็นการเปิดพื้นที่การทำงานสาธารณะของชุมชนให้ทุกคนร่วมคิด ร่วมทำให้มีการร่วมตัดสินใจความเป็นไปของชุมชน การพัฒนาคุณธรรมตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ในการพัฒนาให้แต่ละคนมีหลักคิดและหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง โดยใช้คุณธรรมนำความรู้ เพื่อพัฒนาตนเอง/ครอบครัว/ชุมชน/ชาติ ให้สามารถพึ่งตนเองได้และก้าวหน้าไปพร้อมกับความสมดุล ตลอดจนพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ แนวทางการพัฒนาคนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการฝึกให้คิด-พูด-ทำ อย่างพอดี พอเหมาะ พอควร บนหลักเหตุผล ไม่ประมาท โดยใช้สติและปัญญาในทางที่ถูกต้อง เพื่อเพิ่มทางเลือกและพัฒนาศักยภาพของแต่ละคน ให้สามารถอุ้มชูตัวเองและครอบครัวได้โดยไม่เบียดเบียนตัวเองและผู้อื่น และอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสงบสุข-รู้จักสามัคคี อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสมดุลและยั่งยืน และมีค่านิยมที่ดีงาม ร่วมรักษาคุณค่าของความเป็นไทย การขับเคลื่อนหลักเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นวัฒนธรรมหลักในการใช้ชีวิตของคนในสังคม ต้องมีกระบวนการหล่อหลอมให้ทุกคนมีความเชื่อมั่น และสามารถนำหลักการนี้ไปประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน และการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้เกิดกระบวนการดังกล่าวแนวทางในการแก้ปัญหาที่เสนอมาเบื้องต้นจะพัฒนาไปไม่ได้ถ้าขาดการร่วมมือของชุมชนในการเป็นพลังของชุมชนที่สร้างความสามัคคีร่วมกันเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในการแก้ปัญหา ไม่ว่าจะเป็

^๓ มาฆะศิริานนท์, องค์กรเรียนรู้สู่องค์กรอัจฉริยะ (กรุงเทพฯ : เอ็กเซเปอร์เน็ท), 35. 2542

ปัญหาด้านบริหาร ปัญหาด้านการบริโภค ปัญหาความสัมพันธ์ภายในชุมชน ทูอย่างจะเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ ถ้าทุกคนร่วมกันสามารถที่จะพัฒนาชุมชนให้เป็นไปตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่พอหลวงเราได้ให้แนวทางการพัฒนาไว้ . การปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การปรับเปลี่ยนของชุมชนคุณธรรมในจังหวัดนนทบุรี ปราบกฏการณ์ทางสังคม เป็นเรื่องที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกันในหลาย ๆ มิติ การจะบูรณาการ มโนทัศน์ต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจปราบกฏการณ์สังคมจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อวิเคราะห์ถึงโครงสร้างวัฒนธรรมซึ่งเป็นวิถีชีวิตทั้งหมดของมนุษย์ จึงจำเป็นต้องพิจารณา ๓ องค์ประกอบไปพร้อมกัน คือ

๑. ระบบการผลิต หรือ ระบบการทำมาหากิน การต่อสู้เพื่อให้ชีวิตอยู่รอดของมนุษย์ทำให้เกิดระบบการผลิต เกิดการคิดค้นและพัฒนาเทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่งในสังคมดั้งเดิมของมนุษย์อาศัยพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก ทำให้คนรู้จักจัดการระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติโดยสร้างความเชื่อต่าง ๆ ขึ้นจนทำให้เกิดเป็นระบบคุณค่า เกิดการนับถือศาสนาและพิธีกรรมต่าง ๆ นอกจากนั้นการที่มนุษย์ได้อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม จึงจำเป็นต้องจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันนี้ให้เหมาะสม ทำให้เกิดจารีตประเพณี ระบบกฎเกณฑ์ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นแนวทางและบรรทัดฐานให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปได้ถือปฏิบัติ ระบบกฎเกณฑ์และประเพณีต่าง ๆ จะถูกถ่ายทอดโดยมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้บางส่วนที่ไม่เหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อมใหม่ต้องยกเลิกไปไม่มีถือปฏิบัติกันอีก

๒. ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เช่น ครอบครัว เครือญาติและชุมชนรวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน แนวคิดดังกล่าว แสดงความเกี่ยวพันและเชื่อมโยงระหว่างระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ระบบคุณค่าและโลกทัศน์ กับความสัมพันธ์ทางสังคม

ต่าง ๆ ว่าการเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่ความทันสมัยตามแบบทุนนิยมการค้า ที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจพร้อม ๆ กับการจัดระเบียบสังคมใหม่ เพื่อให้เอื้อต่อความทันสมัยนั้น แม้ว่าผลที่เกิดขึ้น คือ ความทันสมัยทำให้คุณภาพชีวิตส่วนหนึ่งของคนดีขึ้น แต่ในขณะเดียวกันในอีกด้านหนึ่งกลับพบว่า การพัฒนาด้านวัตถุและการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่นี้ได้ทำลายสายสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งเป็นรากฐานของความสุภาพ ความมั่นคง และความเข้มแข็งของชุมชนลง ผลกระทบสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ คักยภาพในการรักษาอำนาจเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง รวมทั้งการรักษาสมดุลภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และกายกับจิตของมนุษย์ อันเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่จะทำให้เกิดความพอเพียงต้องถูกกระทบกระเทือน จึงมีผลทำให้แต่ละชุมชนต้องพยายามหาหนทางเพื่อปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ได้ แต่ด้วยความที่แตกต่างกัน อาทิ ลักษณะกายภาพ สภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากรของแต่ละชุมชน ทำให้เกิดการแสวงหาทางออกเพื่อรักษาความพอเพียง ซึ่งเป็นทางรอดของแต่ละชุมชน มีระดับลักษณะและรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป เช่น บางชุมชนรักษาความพอเพียงไว้ด้วยการสร้างระบบความสัมพันธ์ที่ไม่พยายามพึ่งพิงผู้อื่น โดยทำการผลิตเพื่อผู้บริโภคของตนเอง และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้มากที่สุด ไม่เน้นการผลิตแบบการค้า หรือหากจะต้องมีบ้างก็สามารถสร้างระบบการจัดการที่เอื้อให้เกิดการบูรณาการแลกเปลี่ยนสินค้า รวมทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ให้ดำรงอยู่ในบริบทเดียวกัน หรือในบางชุมชนก็เลือกวิธีการอยู่รอด โดยการผนวกตนเองเข้าไปกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมการค้า ด้วยการสร้างกระบวนการจัดระเบียบสังคมใหม่ ที่เอื้อให้เกิดความเป็นประชาสังคม เพื่อรักษาความเป็นคักยภาพแห่งความพอเพียง และอำนาจต่อรองกับเศรษฐกิจภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม

ที่อยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจต่อกัน ซึ่งถือว่า เป็น
ทุนทางสังคมที่สำคัญ สามารถช่วยให้ชุมชนรวมกลุ่มกัน
เพื่อการจัดการปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งกำหนดแนวทางการ
พัฒนาของตนเอง อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่
ของเศรษฐกิจพอเพียง

๓. ระบบความเชื่อ อันประกอบด้วย ระบบ
คุณค่าทางวัฒนธรรม ความไว้วางใจทางสังคมนี้เกิดขึ้น
ได้โดยเงื่อนไขสำคัญ ๒ ประการ คือ ประการแรก
ด้วยการสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกันที่ตั้งอยู่บน
พื้นฐานและกฎเกณฑ์กติกาของความสัมพันธ์แบบ
เท่าเทียมกันขึ้นมา พร้อมทั้งพัฒนาระบบการบังคับ
ทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคม เพื่อให้บรรทัดฐาน
ดังกล่าวเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางและยั่งยืน ประการ
ที่สอง การสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลสัมพันธ์กัน
ในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน เช่น การพัฒนาความสัมพันธ์
แบบวิสาสะ และความสัมพันธ์แบบแนวราบ เพื่อให้
สมาชิกได้สร้างนิสัยของความร่วมมือกัน ทำให้สามารถ
ผลึกกำลังกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้ รวมทั้งปลูกฝัง
ให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะและความไว้วางใจกัน จนใน
ที่สุดสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชน แบบประชา
สังคมซึ่งมีศักยภาพตอบสนองความต้องการของตนเอง
ได้เป็นอย่างดี และทำให้สามารถสร้างระบบการจัดการ
ในการรักษาความพอเพียงของตนเองไว้ได้ ไม่ว่าจะ
เป็นการเปลี่ยนบริบทแวดล้อมไปอย่างไร ทำให้เกิดเป็น
คุณค่าทางความเชื่อร่วมกัน จนนำไปสู่ระบบคุณค่า
ทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ตามมา

องค์ประกอบทั้งสามส่วนมีความสัมพันธ์กัน
อย่างใกล้ชิด เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในระบบใด
ระบบหนึ่ง ก็จะส่งผลต่อเนื่องทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
ขึ้นในระบบอื่น ๆ ด้วย ซึ่งในที่สุดก็จะทำให้โครงสร้าง
สังคมหรือวัฒนธรรมทั้งหมดเปลี่ยนแปลงเป็นพลวัต
และมีความหลากหลายไม่คงที่ชุมชนคุณธรรมวัดใน
จังหวัดนันทบุรี เป็นแหล่งเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงตาม
แบบวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับชุมชนต้นแบบใช้

ทำการต่อยอดและพัฒนาองค์ความรู้ ชุมชนชุมชน
ฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงจึงพยายามพัฒนาระบบ
และแนวทางในการดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจ
พอเพียง แนวทางในการพัฒนา ความพอเพียงจะต้อง
เริ่มต้นด้วย ๓ คุณลักษณะประกอบกัน

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่
น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเอง
และผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับ
พอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับ
ระดับของความพอเพียง จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล
โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึง
ถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่าง
รอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียม
ตัวให้เหมือนรับผลกระทบการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ
ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงการความเป็นไปได้ของ
สถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้
และไกล

การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ
ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้นต้องอาศัยทั้งความรู้ และ
คุณธรรมเป็นพื้นฐานดังนี้

ด้านความรู้ ประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับ
วิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้านและรอบคอบ
ที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน
เพื่อประกอบการวางแผนและระมัดระวังในการปฏิบัติ

- ด้านคุณธรรม จะต้องเสริมสร้างประกอบ
ด้วยความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต
และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการ
ดำเนินชีวิตดังนั้นรูปแบบขอบเขตคุณธรรมตามแนว
ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทางสายกลางหรือ
ความพอดีหรือความพอเพียง อันจะนำไปสู่เศรษฐกิจ
พอเพียงที่ระดับบุคคล และสังคม มีขอบเขตหลักในการ
ปฏิบัติให้สามารถพึ่งตนเองได้ ๕ ประการ คือ

๑. ด้านจิตใจ
  - ๑.๑ มีจิตใจเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้
  - ๑.๒ มีจิตสำนึกที่ดี
  - ๑.๓ มีความคิดเชิงสร้างสรรค์แก่ตนเอง
- และสังคม
  - ๑.๔ มีจิตใจเอื้ออาทร ประนีประนอม
  - ๑.๕ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง
๒. ด้านสังคม
  - ๒.๑ มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
  - ๒.๒ มีความสามัคคี
  - ๒.๓ มีความเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง
  - ๒.๔ มีความเป็นอิสระในการคิดการ
- ดำเนินกิจการ
  ๓. ด้านเศรษฐกิจ
    - ๓.๑ ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้
    - ๓.๒ ยึดหลักพออยู่พอกิน พอใช้
    - ๓.๓ มีการวางแผนอย่างรอบคอบในด้าน
  - การใช้จ่าย
    - ๓.๔ มีความรู้ความสามารถในการจัดการ
  - ทรัพย์สินที่มีอยู่
    - ๓.๕ มีภูมิคุ้มกันในความเสี่ยง
    - ๓.๖ มีแผนสำรองเป็นทางเลือก
๔. ด้านวัฒนธรรมเทคโนโลยี
  - ๔.๑ มีภูมิปัญญาพื้นฐานในการแยกแยะ
  - สังคมที่ดี ไม่ดี ควรไม่ควร
  - ๔.๒ รู้จักเลือกใช้ในสิ่งที่เหมาะสมกับ
  - ความต้องการ
  - ๔.๓ รู้จักปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพ
  - แวดล้อมและความเป็นจริง
  - ๔.๔ มีการพัฒนาภูมิปัญญาของตนเอง
  - ให้ก้าวหน้า
๕. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
  - ๕.๑ รู้จักใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด
  - สอดคล้องกับบริบททางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- ๕.๒ พยายามหาวิชาการในการเพิ่มมูลค่า
- จากภูมิปัญญาที่มีอยู่
- ๕.๓ สามารถอยู่ในธรรมชาติและ
- สิ่งแวดล้อมได้อย่างมีความสุข
- ๕.๔ รู้จักรักษาพัฒนาและใช้ประโยชน์ได้
- อย่างเหมาะสม คุ่มค่ากับคนหมู่มาก
- ๕.๕ ยึดหลักความเข้มแข็งและยั่งยืน
- ความเข้มแข็งของชุมชน จึงหมายถึง การที่
- ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกัน
- เป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้การจัดการและการ
- แก้ไขปัญหา ร่วมกันของชุมชนแล้วจึงได้เกิดการ
- เปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคม
- วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผล
- กระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับโดยจะเรียก
- ชุมชนนี้ว่า กลุ่ม ชุมรม สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน
- เครือข่ายหรืออื่น ๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือ
- ช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้อ
- อาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคมด้วยการเสริมสร้างความ
- เข้มแข็งของชุมชนอาศัยอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการ
- มีส่วนร่วมของประชาชนโดยในแต่ละชุมชนจะมีการ
- พัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น
- มิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ
- สิ่งแวดล้อม มิติทางด้านสังคม และมิติทางด้านวัฒนธรรม
- ซึ่งในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้น อาจพัฒนา
- ความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจากเงื่อนไขและ
- กระบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละ
- ชุมชนมีความแตกต่างกันนั้นคงโดยใช้ ทัศนคติที่มีกต
- เป็นข้อปฏิบัติสำคัญที่ทำให้เกิดผล คือ ความมั่นคงทาง
- เศรษฐกิจ ทำให้มีทรัพย์สินเงินทอง พึ่งตนเองได้ เรียกว่า
- ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน บางทีเรียกว่า
- “หัวใจเศรษฐกิจ” สมาชิกชุมชนคุณธรรมที่หลากหลายที่รวม
- ตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม
- ย่อมมีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วย
- ประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก มีจิตสำนึกของ

การพึ่งตนเอง รักและเอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่น รักชุมชน มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบมีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพมีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ) มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

มีการจัดการบริหารกลุ่มมีหลากหลายและเครือข่ายที่ดี มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบต่อกันตลอดไป

ลักษณะของชุมชนคุณธรรมเข้มแข็งในจังหวัดนันทบุรีมีลักษณะที่สำคัญดังนี้คือ

๑. สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง

๒. สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน

๓. มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ภายใต้การของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใส และพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ

๔. สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิดตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการของชุมชน

๕. สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน

๖. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คน และมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

๗. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

๘. มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้านชุมชนอื่น ๆ ท้องถิ่น ภาครัฐ การองค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่น ๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมพร้อมกันทุกด้าน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนรวมไปถึงภาคีการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ จึงต้องผนึกกำลังดำเนินการเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้กิจกรรมหลักที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

๑. การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกัน ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญกับการปรับวิถีคิดและวิธีการทำงานของบุคลากรภาครัฐจากการเป็นผู้สั่งการเป็นผู้สนับสนุนในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง

๒. การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้” เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนประกอบด้วยกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและ

สวัสดิภาพของชุมชน การฟื้นฟูอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการจัดทำแผนความต้องการของชุมชน รวมทั้งการสร้างประชาคมภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายของชุมชนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้องมีกระบวนการปรับปรุงองค์การให้กลับสู่สถานะใหม่ที่เหมือนเดิมหรือดีกว่าเดิมโดยมุ่งที่ความกล้าในการยอมรับการเปลี่ยนแปลงเน้นให้องค์การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ที่จะนำเอาความใหม่และแปลกทั้งทางด้านเทคนิค วิทยาการ และทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่ามาสู่องค์การ มีกระบวนการปรับปรุงประสิทธิภาพขององค์การ โดยใช้การวิจัยเชิงแก้ปัญหา ซึ่งมีลักษณะเป็นกระบวนการการแก้ปัญหาอย่างมีระบบเชิงวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

๑. การวิเคราะห์ปัญหาเบื้องต้นของชุมชนคุณธรรม
๒. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากชุมชนคุณธรรม
๓. การป้อนข้อมูลย้อนกลับให้แก่ชุมชนคุณธรรม
๔. สสำรวจปัญหาของชุมชนคุณธรรมจากข้อมูลที่ได้รับทั้งหมด
๕. วางแผนปฏิบัติการ
๖. ลงมือปฏิบัติการ

จากความหมายข้างต้น การพัฒนาชุมชนคุณธรรม จ้องใช้ความพยายามอย่างมีแผนและต่อเนื่องเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั่วทั้งระบบ โดยมุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชุมชนคุณธรรมเพื่อการพัฒนาเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของชุมชนคุณธรรมทั้งนี้ต้องได้รับความเห็นชอบและสนับสนุนจากผู้บริหารระดับสูง และต้องใช้เครื่องมือและเทคนิคทางด้าน

พฤติกรรมศาสตร์ ประกอบกระบวนการวิจัยเชิงแก้ปัญหาเป็นแม่แบบ การพัฒนานั้นควรมุ่งเพื่อพัฒนาการทำงานเป็นทีมให้มีประสิทธิภาพของชุมชนในสังคมได้ การจะพัฒนาชุมชนให้เป็นคนดี มีความรู้ และดำเนินชีวิตที่ดี มีความสุข ได้เชื่อมโยงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับวัฒนธรรมชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง แปลว่า พึ่งพาตนเองได้ ซึ่งไม่ได้แปลว่าไม่ต้องพึ่งใคร เป็นการพอเพียงทางปัญญา พอเพียงทางจิตใจ พอเพียงทางทางสังคม ทางสุขภาพพร้อมกันหมด ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงคือ “ชีวิตที่พอเพียง” คือ สิ่งแวดล้อมพอเพียงการกินเป็น อยู่เป็น ใช้เป็น คือ กินพอดี อยู่พอดี ใช้พอดี และมีความสุข^๔

ดังนั้นการพัฒนาชุมชนคุณธรรม จึงควรมุ่งความสนใจไปที่การวางเป้าหมาย และการวางแผนในการสร้างวัตถุประสงค์ขององค์การอย่างมีระบบ ทั้งนี้ต้องหมายรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องเข้ามามีบทบาทและหน้าที่ ในการกระตุ้นให้ชุมชนคุณธรรม^๕

บทสรุป

เงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยและความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมการค้า ก็คือศักยภาพของชุมชนในการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างศักยภาพในการปรับตัวอย่างมีอำนาจต่อรองและดำรงความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเองไว้ได้ ท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปนั่นเองจากแนวคิดด้านเศรษฐกิจพอเพียง ดังกล่าว เป็นแนวคิดที่ยึดทางสายกลางหรือความพอดี ในการพึ่งพาตนเอง ๒ ระดับ คือ

^๔ เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา. (2550). “Governance: การจัดการปกครอง/ วิธีการปกครองและการจัดการ (กรุงเทพฯ: วิริยะการพิมพ์), 45-68. 2544.

๑. ระดับบุคคล คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาทตนตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงใหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสระเสรีภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด

๒. ระดับสังคม คือ ความสามารถของชุมชนสังคม ประเทศในการผลิตและบริการ เพื่อให้สังคมอยู่รอดอยู่ได้โดยการพึ่งตนเองพัฒนาองค์กรให้ก้าวหน้า เทคโนโลยี คือ ความพยายามอย่างมีแผน ที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมขององค์กร เป็นความพยายามที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบขององค์กร ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ควรมุ่งเน้นที่การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมขององค์กรเป็นหลัก ไม่ใช่การมุ่งเน้นที่การเปลี่ยนแปลงของบุคคล แต่การเปลี่ยนแปลงของบุคคลที่เกิดขึ้น เป็นผลพลอยได้ของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชุมชนคุณธรรม

๑. เพื่อสร้างเสริมความมีประสิทธิภาพ และประสิทธิภาพขององค์กร

๒. เพื่อให้องค์กรสามารถปรับตัวได้อย่างรวดเร็วและอยู่รอด เมื่อต้องประสบกับปัญหาและการเปลี่ยนแปลง

๓. เพื่อพัฒนาระบบการทำงานอย่างมีแผนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในวัตถุประสงค์ขององค์กรร่วมกัน

๔. เพื่อมุ่งปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขวัฒนธรรมที่ล้าสมัย ไร้สาระ ขัดต่อความเจริญขององค์กร โดยมุ่งเน้นที่ผลสำเร็จของงานที่บรรลุตามเป้าหมายมากกว่าวิธีการ

๕. ควรมุ่งส่งเสริมหลักการทำงานที่เน้นหลักการมากกว่าตัวบุคคล

๖. ควรเน้นทั้งปริมาณงานและความรู้สึกของคนไปพร้อม ๆ กัน

๗. ส่งเสริมการกระจายการตัดสินใจออกไปจากส่วนกลางให้มากที่สุด มุ่งให้การตัดสินใจเกิดขึ้นในจุดที่มีพร้อมที่จะทำการตัดสินใจให้เป็นผู้รับผิดชอบในการตัดสินใจ

๘. มุ่งส่งเสริมให้สมาชิกขององค์กรทุกคนตระหนักในภาวะความรับผิดชอบต่อตำแหน่งและหน้าที่

๙. มุ่งดำเนินการสร้างสรรค์ให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร ไม่เดินสวนทางกับวัตถุประสงค์ขององค์กร คือมุ่งประสานเป้าหมายของบุคคลกับเป้าหมายขององค์กรเข้าด้วยกัน

ชุมชนคุณธรรม และการบูรณาการแผนชุมชนที่น่าจะเกิดเป็นรูปธรรมไว้ว่า “แผนชุมชนคุณธรรมวัดในจังหวัดนนทบุรี” มีกิจกรรมพัฒนาที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันเพื่อจัดทำแผนขึ้นมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมวัดหรือท้องถิ่นของตนเองในจังหวัดนนทบุรี ให้เป็นไปตามความต้องการและสามารถแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกันได้โดยคนใน ชุมชนได้มาร่วมกันคิด ร่วมกำหนดแนวทาง และกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยยึดหลักการ พึ่งตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก ด้วยการคำนึงถึงศักยภาพทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต “การบูรณาการแผนชุมชนคุณธรรมวัด” เป็นวิถีการร่วมมือกันทำงานของหน่วยงานสนับสนุนการพัฒนาภายนอกชุมชนทุกภาคส่วน โดยยึดหลักการใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ชาวบ้านเป็นเจ้าของเรื่อง โดยใช้กระบวนการจัดทำแผนชุมชนเป็นเครื่องมือ ดำเนินกิจกรรมพัฒนาให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชนวัด การพัฒนาประเทศไทยภายใต้การขับเคลื่อนสู่โมเดล “ประเทศไทย ๔.๐” ชุมชนคุณธรรมยุคโลกาภิวัตน์ จะมีวิถีการดำเนินชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติ มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีความเคารพนับถือผู้ใหญ่

ให้ความสำคัญกับคนมากกว่าเงินตรา และอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ปัจจุบันสภาพชุมชนเปลี่ยนไป สาเหตุส่วนใหญ่มาจากระบบทุนนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์จนสมาชิกสามารถสร้างโลกทัศน์และระบบวิถีการมองโลกขึ้นมาใหม่ (Re-creation) การเรียนรู้จึงเกิดขึ้นจากการประมวลข้อเท็จจริงและการสร้างความรู้ การเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม (Team Learning) ถือว่าทุกคนเป็นครูทุกสถานที่ที่เป็นห้องเรียน ข้อสำคัญคือการลดละอัตตาการยึดมั่นถือมั่น ในความรู้ ความสามารถ และตำแหน่งของตนอย่างมีความรู้เหนือกว่าคนอื่น การเรียนรู้ร่วมกัน ขึ้นอยู่กับเวลาและโอกาส การประชุม เสวนากัน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น หรือการระดมสมอง (Brainstorming) วิธีการเรียนรู้มีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ ความเป็นไท การเข้าถึงธรรมชาติ และการบูรณาการได้ การศึกษาที่สร้างทฤษฎีของตัวเองขึ้นมาได้ คือการศึกษาสู่ความเป็นไท แบบหนึ่ง จะสร้างให้ดีแค่ไหน ขึ้นอยู่กับการเข้าใจ แก่นแห่งธรรมชาติ และในเวลาเดียวกันต้องเข้าใจโลกแบบบูรณาการ คนที่มีใจที่ดีและงามเท่านั้น จึงจะเป็นคนที่ใช้ปัญญาและความรู้เพื่อสังคมได้อย่างเหมาะสม ในปัจจุบันหลักคิดจากชุมชน การจัดการเรียนรู้มีช่องว่างระหว่างชุมชนกับคนในสังคมมากขึ้น เพราะคนให้ความสำคัญกับความรู้ในสถานศึกษาที่ถูกถ่ายทอดมาจากประเทศทางตะวันตก การเข้ารับการศึกษาต้องใช้เวลา และเสียเงินจำนวนมาก มองข้ามความรู้ที่มีในท้องถิ่นอย่างน่าเสียดาย เพราะไม่สามารถประสานหรือสื่อสารองค์ความรู้การทำงานของคนในชุมชนออกมาให้สังคมได้รับรู้เข้าใจความเป็น แนวทางของการพัฒนา และกระบวนการแก้ไขปัญหาภายในชุมชนคุณธรรม จึงอยู่ที่วิถีทางและความพยายามของภาคประชาชน ซึ่งเป็นเจ้าของปัญหาได้เฝ้าสังเกตสะท้อนปัญหา แล้ววิเคราะห์สังเคราะห์ คิดค้นหาแนวทางการแก้ไขที่เหมาะสมกับตนเองมากที่สุด ซึ่งต้องอาศัยการเรียนรู้ร่วมกันแบบมี

ปฏิสัมพันธ์จากการกระทำ เมื่อมีการกระทำแล้ว ความรู้ก็จะเกิด กลายเป็นความรู้จริงเกี่ยวกับโลก กระบวนการเช่นนี้เป็นการเรียนรู้จากทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จะทำให้เกิดปัญญาที่มีคุณภาพเพียงพอสำหรับการเอาชนะความยากลำบากในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมได้ การจะพัฒนาชุมชนให้เป็นคนดีมีความรู้ และดำเนินชีวิตที่ดี มีความสุข คุณธรรม พื้นฐานสำคัญที่ควรเร่งปลูกฝังมี ๘ ประการ ประกอบด้วย ขยัน คือ ความตั้งใจเพียรพยายามทำหน้าที่การทำงานอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ อดทน ไม่ท้อถอยเมื่อพบอุปสรรค ความขยันต้องควบคู่กับการใช้ปัญญาแก้ปัญหาจนเกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ผู้ที่มีความขยัน คือ ผู้ที่ตั้งใจทำอย่างจริงจังต่อเนื่องในเรื่องที่ถูกที่ควร เป็นคนสู้งาน มีความพยายาม ไม่ท้อถอย กล้าเผชิญอุปสรรค รักงานที่ทำ ตั้งใจทำหน้าที่อย่างจริงจัง ประหยัด คือ การรู้จักเก็บออม ถนอมใช้ทรัพย์สินสิ่งของให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ ผู้ที่มีความประหยัด คือ ผู้ที่ดำเนินชีวิตเรียบง่าย รู้จักฐานะการเงินของตน คิดก่อนใช้ คิดก่อนซื้อ เก็บออม ใช้ทรัพย์สินสิ่งของอย่างคุ้มค่า รู้จักทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของตนเองอยู่เสมอ ซื่อสัตย์ คือ ประพฤติตรง ไม่เอานะเอียง ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม มีความจริงใจ ปลอดภัยจากความรู้สึกลำเอียงหรืออคติ ผู้ที่มีความซื่อสัตย์ คือ ผู้ที่มีความประพฤติตรง ทั้งต่อหน้าที่ต่อวิชาชีพ ตรงต่อเวลา ไม่ใช้เล่ห์กล คดโกง ทั้งทางตรงและทางอ้อม รับผิดชอบ รับผิดชอบต่อตนเองและปฏิบัติอย่างเต็มที่ถูกต้อง มีวินัย คือ การยึดมั่นในระเบียบแบบแผน ข้อบังคับ และข้อปฏิบัติ ซึ่งมีทั้งวินัยในตนเองและวินัยต่อสังคม เป็นผู้ไม่มีเหตุผล ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ พร้อมที่จะปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีน้ำใจ คือ ความจริงใจที่ไม่เห็นแก่เพียงตัวเองหรือเรื่องของตัวเอง แต่เห็นอกเห็นใจ เห็นคุณค่าในเพื่อนมนุษย์ มีความเอื้อ

อาหาร เอาใจใส่ ให้ความสนใจในความต้องการ ความจำเป็น ความทุกข์สุขของผู้อื่น และพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน อาสาช่วยเหลือสังคมด้วยแรงกาย สติปัญญา ลงมือปฏิบัติการ เพื่อบรรเทาปัญหา หรือร่วมสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้นในชุมชน บริบททางสังคมของชุมชนคุณธรรมกับความมีปัญญาในภาวะวิสัยของปัจเจกชน สรุปความได้ว่า แนวคำสอนของพ่อหลวงที่สมาชิกในชุมชนควรปฏิบัติ ก็คือการบริโภคอย่างมี สติ และใช้ปัญญาในการพิจารณาเพื่อบริโภคในการเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม คือการบริโภค

เพื่อการศึกษา อันจะนำไปสู่การไม่ตกเป็นทาสตัณหา คือความเป็นอิสระภาพเพื่อเรียนรู้มีใช้เพื่อเสพ และควบคุมการปรุงแต่งทางความต้องการทางใจหรือตัณหา และเพื่อพิจารณาส่งเสริมต่อการใช้ปัญญา อันจะนำไปสู่ความดับทุกข์ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา โดยใช้หลักพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าวางไว้มาเป็นเกณฑ์การตัดสินประกอบกับแนวคิดหำมิตีในเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) มาปรับใช้เป็นรูปแบบในสังคมชุมชนวัดในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- โกวิท ประวาลพุกษ์, พัฒนาการศึกษาแท้ (กรุงเทพฯ : เดอะ มาสเตอร์กรุ๊ป). ๑๐, ๒๕๕๕.
- วีรุช มาฆะศิริานนท์, **องค์กรเรียนรู้สู่องค์กรอัจฉริยะ** (กรุงเทพฯ : เอ็กซ์เปอร์เน็ท), ๓๕. ๒๕๕๒.
- วิโรจน์ สารรัตนะ, **โรงเรียนองค์การแห่งการเรียนรู้** (กรุงเทพฯ : ทิพย์วิสุทธิ), ๑๔. ๒๕๕๔.
- สุจิตรา ทิพนบุรี : **“หลักพุทธธรรมที่ส่งผลความสำเร็จในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ในโรงเรียนรางวัลพระราชทาน” วิทยานิพนธ์ศาสตราจารย์ปรัชญิต. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๕๖.**
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, **มาตรฐานการศึกษาของชาติ** (กรุงเทพฯ : สหાયบลิคและการพิมพ์), ๑, ๒๕๕๘.
- อภิวัฒน์ บุญสาทร, **ศึกษากรณี: ผู้อยู่อาศัยในโครงการบ้านเอื้ออาทรบางโหลง ประชาชนเวคิน และหัวหมาก** (กรุงเทพฯ : ทิพย์วิสุทธิ), ๓๐-๓๔. ๒๕๕๔.
- เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา. (๒๕๕๐). “Governance: การจัดการปกครอง/วิธีการปกครองและการจัดการ (กรุงเทพฯ : วิริยะการพิมพ์), ๔๕-๖๘. ๒๕๕๔.
- Payutto,P.A. 1994. Buddhist economic: Middle way for the market place, Buddhadhamma Foundation, Bangkok.
- J. Bennette and M. O’Brien, “The Building Block of the Learning Organization,” Training31, 6 (August 1994) : 77-79.
- Sivaraksa, S., Dulayakasem, U., Viriyaphinij, A., Chamduang, N. & Watts, J. 1993 Buddhist perception for desirable societies in the future, A Paper prepared for the United Nations University, Suksit Siam &Kled Thai, Bangkok.

